

терпілого або інших осіб з використанням предметів (знарядь), здатних підсилити ступінь небезпечності такого насильства, та заподіяти суспільно-небезпечну шкоду приватно-публічного характеру.

Під способом хуліганства у формі «виняткового цинізму» ми розуміємо такий інформаційний прояв психічного насильства, який спрямований на свідомість і волю потерпілого або інших осіб та є органічною ознакою фізичного насильства, як правило з використанням предметів, здатних принизити честь і гідність особи і тим самим завдати їй суспільно-небезпечну шкоду приватного характеру з ознаками публічності.

2. Специфічні способи вчинення хуліганства з очевидністю засвідчують визнання «публічності» обов'язковою ознакою об'єктивної сторони хуліганства.

Список використаних джерел:

1. Архів Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області. Справа № 2208/2569/12.
2. Науковий коментар Кримінального кодексу України / Проф. Коржанський М.Й. – К. : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656 с.
3. Навроцький В.О. Кримінальне право України: Особлива частина : курс лекцій. – К. : Т-во «Знання», 2000. – 771 с.
4. Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (296 КК України) : монографія. – Х. : Харків юридичний, 2009. – 252 с.
5. Даньшин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. – М. : Юр. лит., 1973. – 200 с.
6. Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступления. – М. : Юрид. лит., 1974. – 167 с.
7. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. – Х. : Вища школа, 1982. – 161 с.
8. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. – М. : Госюриздат, 1960. – 244с.
9. Ковалев М.И. Общественно опасное последствие преступления и диспозиция уголовного закона // Советское государство и право. – 1990. – № 10. – С. 43.
10. Постанови Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справах (1973-2011 роки): станом на 26 верес. 2011 р. / упоряд.: Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, В.І. Тютюгін. – Х. : Прапор, 2011. – 456 с.
11. Катаева В. Животные как орудия преступления // Законность. – 2006. – № 2. – С. 47-49.
12. Сергеевский Н.Д. О значении причинной связи в уголовном праве. – Ярославль, 1880. – 177 с.

ОРЛОВСЬКА Н. А.,

доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики (Міжнародний гуманітарний університет)

УДК 343.24

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ У КОНТЕКСТІ ПОБУДОВИ САНКЦІЙ НОРМ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ

У статті розглядаються актуальні питання системи покарань як основи побудови санкцій норм Особливої частини КК України. Виокремлюються проблемні аспекти регламентації цієї системи (повнота переліку покарань, регламентація штрафу, конфіскації майна). З урахуванням останніх змін до КК України розглядаються заходи кримінально-правового характеру. Пропонуються шляхи вдосконалення КК України.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, система покарань, заходи кримінально-правового характеру, кримінально-правові санкції.

В статье рассматриваются актуальные вопросы системы наказаний как основы построения санкций норм Особенной части УК Украины. Выделяются проблемные аспекты регламентации этой системы (полнота перечня наказаний, регламентация штрафа, конфискации имущества). С учетом последних изменений в УК Украины рассматриваются меры уголовно-правового характера. Предлагаются пути совершенствования УК Украины.

Ключевые слова: Уголовный кодекс Украины, система наказаний, меры уголовно-правового характера, уголовно-правовые санкции.

The article is devoted to punishment system actual questions as a basis of UCC Special part sanctions construction. The problematic aspects considered to this system regimentation are highlighted (punishment list completeness, regulating of fine and confiscation of assets). Taking into account recent changes in UCC the criminal-legal measures are considered. The ways of UCC improvement are suggested.

Key words: Criminal Code, punishment system, criminal-legal measures, criminal sanctions.

Вступ. Система покарань посідає особливе місце в сучасному кримінально-правовому дискурсі, адже, хоча вітчизняному кримінальному праву притаманна багатокількість засобів впливу, саме покарання є основним його інструментом.

Систему покарань слід розглядати не лише як самостійний інститут, але, і це є головним, як основу побудови санкцій норм Особливої частини КК. Як зазначив свого часу А.П. Козлов, санкція пов'язана із системою покарань жорстко та односторонньо, адже санкція може містити лише ті види покарань і тільки в тих межах, які визначаються законодавцем у системі покарань.

З огляду на те, що систему покарань унормовує не лише перелік, наведений у ст. 51 КК України, але й приписи щодо особливостей установа, визначення та призначення окремих видів покарань, звернення до системи покарань надає можливості врахувати всі конструктивні особливості санкцій (альтернативність, ступінь визначеності, кумулятивність).

Крім цього, система покарань фактично внормовує границі правообмежень, оперуючи сукупністю благ, яких правопорушник може бути позбавлений або в користуванні якими він може бути обмежений, визначаючи максимальний та мінімальний ступені примусового впливу на правопорушника (найсуворіший та найм'якший види покарань),

Проблематика системи покарань у контексті побудови кримінально-правових санкцій привертала увагу багатьох криміналістів, серед яких Є.В. Благов, І.М. Гальперін, Т.А. Денисова, І.І. Карпець, А.П. Козлов, Ю.А. Пономаренко, П.Л. Фріс, О.Г. Фролова, П.В. Хряпінський, М.Д. Шаргородський та ін. На монографічному рівні ці питання висвітлювалися В.К. Дююновим, О.О. Книженко, Ю.В. Філейом, М.І. Хавронюком та ін. Однак багато аспектів залишаються спірними.

Постановка завдання. Не можна вважати остаточно вирішеними взаємопов'язані питання обсягу переліку видів покарань та їх ієрархізації з огляду на потреби конструювання санкцій норм Особливої частини КК України, особливо в умовах інтенсивного реформування кримінально-правового поля. Викладення авторського погляду на ці питання є метою даної статті.

Результати дослідження. Перший аспект, який підлягає розгляду, – це обсяг видів покарань (повнота їх переліку). Актуалізація цього питання пов'язана з розвитком теорії кримінально-правового впливу, з огляду на який дискутується:

– можливість встановлення особливих видів покарань для окремих груп злочинів (розширення переліку шляхом введення нових видів покарань для відбиття особливостей характеру суспільної небезпеки певних видів злочинів);

– доцільність включення нових/виключення існуючих видів покарань поза зв'язком із характером суспільної небезпеки злочину.

Щодо принципової можливості досягти максимальної відповідності специфіки видів покарань специфіці видів злочинів, слід нагадати позицію П.О. Сорокіна: «з історичним розвитком таліон як обмін акту на інший, подібний до нього, поступово набуває ... різних форм. Злочин певного виду тягне покарання, але не абсолютно тотожне за формою з першим» [1, с. 59].

Законодавець, визначаючи види покарань, абстрагується від властивостей злочину. При конструюванні складів злочинів і встановленні видів покарань неминуче використання різних рівнів типізації явищ. В Особливій частині КК має бути передбачене більш-менш широке коло суспільно небезпечних діянь, а в Загальній частині – порівняно вузький перелік видів покарань, придатних до використання в конкретних соціальних умовах у боротьбі з усіма злочинами [2, с. 65, 80]. Конкретний вид покарання – це конкретне правообмеження, при встановленні якого враховується соціальна цінність тих благ, що втрачає особа, яка вчинила злочин. Позбавлення або обмеження цих благ рівною мірою прийнятно для покарання безвідносно до властивостей діяння.

Основні соціальні блага, на які поширюється кримінально-правовий примус, – це особиста свобода та майновий стан правопорушника. Ці блага є найбільш значущими, тому їх обмеження корелює із соціальною важливістю об'єктів кримінально-правової охорони. Обмеження/позбавлення права особистої свободи є типовим саме для реакції на кримінально-правові конфлікти; майнові обмеження – найпоширеніший вид впливу, кримінально-правова специфіка якого полягає переважно в розмірах цих обмежень.

Таким чином, різновиди правообмежень (види покарань) варто пов'язувати зі специфікою не конкретного виду злочину, а категорій злочинів. Побудова санкції щодо вибору видів покарань корелює зі специфікою виду злочину через категорію, до якої цей вид злочину відноситься.

Види покарань (в рамках однієї колії кримінально-правового впливу) єдині в забезпеченні вирішення завдань останнього. Формування всередині цієї колії будь-якої підсистеми може відбуватися тільки за принципом виключення із загальної системи покарань. Зокрема, за таким принципом побудована система покарань неповнолітніх – статусна система, що не означає наявності будь-яких ювенальних злочинів, а лише фіксує особливості застосування до неповнолітніх певних загальних видів покарань.

Щодо доцільності включення нових/виключення існуючих видів покарань поза зв'язком із характером суспільної небезпеки злочину можна обговорювати питання щодо пробації, реститутивно-компенсаційних заходів, відмови від конфіскації майна на користь спеціальної конфіскації.

Одним із найактуальніших кримінально-правових трендів є дискурс про пробацію, адже відповідно до рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо переповненості в'язниць та збільшення в'язничого населення (розділ IV) пробація може бути віднесена до альтернативних санкцій та заходів [3]. У цьому сенсі йдеться про захід, альтернативний позбавленню волі, але не будь-якому покаранню як заходу кримінально-правового впливу взагалі.

Згідно з законопроектом «Про пробацію» (прийнятим у першому читанні Верховною Радою України 10.10.2013 р.) [4], пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, які застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до осіб, яких притягнуто до кримінальної відповідальності, та забезпечення суду інформацією, що характеризує особу, яка притягається до кримінальної відповідальності (п. 5 ст. 2 законопроекту).

Що стосується забезпечення суду інформацією, то яке відношення це має до правообмежень матеріально-правового характеру – невідомо. Відносно ж «системи наглядових та соціально-виховних заходів», то, за змістом даного законопроекту, фактично йдеться про звільнення від покарання з випробуванням, що вже регламентовано КК України. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 76 КК України, у випадку звільнення від відбування покарання з випробуванням на особу можуть бути покладені певні обов'язки (не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції, повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, роботи або навчання, пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб).

Як зазначає М.І. Хавронюк [5, с. 150-151], вирішення питання щодо правового статусу пробації залежить від нормативного визначення цілей покарання. Якщо такими вважати кару та залякування, тоді пробація не є покаранням. Якщо ж розширити уявлення про цілі покарання за рахунок стимуляції, ресоціалізації, тоді пробацію слід визнати видом покарання. У цьому сенсі доцільно зауважити, що покаранням певний захід робить не його ціль, а сутність. Слід погодитися, що обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, є правообмеженнями, але чи сягають вони суворості покарань за характером та обсягом «ураження в правах»? Вочевидь, ні.

Щодо реститутивно-компенсаційних покарань (тобто тих, які пов'язані з відновленням потерпілого в правах, відшкодуванням завданих збитків тощо), нагадаємо, що Керівні начала з кримінального права 1919 р. закріплювали в розділі 6 пункті «є» відновлення, а за його неможливості – відшкодування спричиненої шкоди. Пізніше до кримінального законодавства було введено таке покарання як накладення обов'язку залагодити спричинену шкоду, яке застосовувалося як додаткове. Розміри відшкодування при цьому визначалися судом. При розгляді кримінальних справ про некорисливі злочини суд міг покласти на засуджених задля відшкодування шкоди обов'язок сплатити певні суми потерпілому, відшкодування завданих збитків юридичним особам, якщо не був пред'явлений цивільний позов [6, с. 44].

У цьому сенсі слід звернути увагу на те, що кримінально-правовий вплив є доречним лише в тих випадках, коли має місце невичерпність шкоди або для її вичерпності реститутивно-компенсаційних засобів недостатньо. У зв'язку із цим відновлення (реституція), відшкодування шкоди не можуть розглядатися як покарання, а лише як примусові заходи кримінально-правового впливу, що не є покаранням. Введення ж їх у перелік покарань нівелює сутність покарання як найістотнішого правообмеження, яке призначено забезпечити охорону найбільш значимих соціальних цінностей (суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону) та запобігання злочинам.

Ще одним проблемним питанням з огляду на повноту переліку покарань є конфіскація майна. У літературі представлена дискусія про відповідність конфіскації майна (як «безмежного» покарання) правам людини й, відповідно до цього, про відмову від неї з переходом до спеціальної конфіскації.

З урахуванням змін до КК України від 18.04.2013 р. [7] можна було б вважати це питання вирішеним – спеціальна конфіскація віднесена до «інших заходів кримінально-правового характеру», тобто законодавець однозначно висловився з приводу того, що вона не є видом покарань.

Однак звернемо увагу на проблемні аспекти такого законодавчого рішення:

спеціальна конфіскація розглядається як «інший захід кримінально-правового характеру», але щодо чого вона є «іншим заходом»? Зрозуміло, що «іншість» спеціальної конфіскації не стосується тих заходів, які поєднані з нею у відповідному розділі Загальної частини КК України. Виходить, спеціальна конфіскація є «іншим заходом» переважно щодо покарань, але тоді чому спеціальну конфіскацію можна поєднувати з покаранням у санкціях норм Особливої частини КК України?

доповнення щодо спеціальної конфіскації були внесені до 16 санкцій норм Особливої частини КК України – це ряд злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Однак санкції інших норм Особливої частини КК України, як і раніше, містять не «спеціальну конфіскацію», а словосполучення «з конфіскацією та знищенням» (наприклад, ч.ч. 1-3 ст. 176, ч.ч. 1-3 ст. 177, ч.ч. 1-2 ст. 203-1 КК України), «з конфіскацією» (наприклад, ч.ч. 1-2 ст. 201, ч.ч. 1-2 ст. 203-2 КК України). Чи слід це розуміти таким чином, що спеціальна конфіскація є особливим «іншим заходом кримінально-правового характеру» лише для певної групи злочинів?

не є зрозумілим рішення щодо об'єднання в одному розділі Загальної частини КК України таких принципово різних за своєї сутністю заходів кримінально-правового впливу як спеціальна конфіскація та, приміром, примусові заходи медичного характеру. Чому тоді примусові заходи виховного характеру не слід вважати «іншими»?

На наш погляд, кримінально-правове регулювання спеціальної конфіскації, у першу чергу, повинно бути узгодженим:

1. З положеннями Цивільного кодексу України. Так, згідно п.10 ч.1 ст.346 ЦК України конфіскація є підставою припинення права власності, конфісковане майно переходить у власність держави безоплатно як «санкція за вчинення правопорушення у випадках, установлених законом» (ч.1 ст.354 ЦК України). Від конфіскації майна слід відрізнити повернення в дохід держави об'єктів безпідставного збагачення, до яких і відносяться доходи від злочинів. У певних випадках спеціальну конфіскацію можна розглядати і як засіб обмеження набуття права власності у відповідності до ст. 328 ЦК України (наприклад, щодо предметів, які були виготовлені як засоби чи знаряддя вчинення злочину).

У цьому сенсі можна вважати, що п.п.1, 3, 4 ч.1 ст.96-2 КК України загалом відповідають сутності спеціальної конфіскації, але щодо п.2 ч.1 ст.96-2 КК України виникає питання – чому на гроші, цінності та інше майно, які «призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення», розповсюджується правовий режим спеціальної конфіскації? Хіба можна однозначно заперечувати правомірність набуття права власності щодо них?

Іншими словами, варто чітко розділяти компенсаційний захід (власне спеціальну конфіскацію – тобто безоплатне вилучення та повернення в дохід держави предметів, прямо зазначених у нормах Особливої частини КК України) та захід безпеки (спеціальну конфіскацію, поєднану зі знищенням предметів, зазначених у нормах Особливої частини КК України). Тому дефініція спеціальної конфіскації у ст.96-1 КК України має бути або уточнена (що йдеться виключно про компенсаційний захід), або доповнена. При цьому перелік предметів, які підлягають спеціальній конфіскації, не обов'язково має бути узагальненим, адже на ці предмети вказується в нормах Особливої частини КК України.

2. Мають бути узгоджені положення про конфіскацію майна та спеціальну конфіскацію (в обох її різновидах). У зв'язку з цим конфіскація майна як вид покарання вимагає істотного реформування. Зокрема, є сенс відмовитися від часткової конфіскації майна. Повна конфіскація майна повинна встановлюватися безпосередньо в санкціях норм Особливої частини КК тільки за тяжкі та особливо тяжкі злочини, вчинені членами організованих злочинних структур, а також у випадку вчинення тяжких і особливо тяжких корисливих злочинів службовими особами, що обіймають відповідальне та особливо відповідальне положення.

3. Спеціальна конфіскація в обох її різновидах є частиною сукупності примусових заходів кримінально-правового впливу, які можуть застосовуватися до винної особи поряд із покаранням (окрім спеціальної конфіскації та спеціальної конфіскації, поєднаної зі знищенням зазначених у законі предметів, до таких заходів можна віднести відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди; відновлення порушеного права). Але не є доцільним зрівнювати спеціальну конфіскацію (навіть один її різновид) з заходами кримінально-правового впливу, що виключають покарання/не зазначені в санкції норми Особливої частини КК України.

Ще одним проблемним аспектом системи покарань залишається фактична відсутність градації покарань за ступенем суворості, що обумовлено закріпленням у КК механічного поділу покарань по видах поза залежності від розмірних показників.

Особливо чітко це видно на прикладі штрафу, розміри якого були збільшені настільки, що він розглядається як альтернатива довічному позбавленню волі при вчиненні особливо тяжких злочинів (типова санкція особливо тяжких злочинів – ч.5 ст.12 КК України)! При цьому, згідно з ч.2 ст.53 КК України, розмір штрафу, зазначений у типовій санкції для особливо тяжких злочинів, може бути збільшений у два рази й більше при формуванні санкції норми Особливої частини КК! На фоні цього розміри штрафу не диференційовані залежно від того, чи застосовується він у санкції як основне або як додаткове покарання.

На наш погляд, необхідно відмовитися від практики встановлення в примусових санкціях норм Особливої частини КК України розмірів будь-яких покарань, що виходять за межі, зазначені в Загальній частині КК України. Адже якщо це можливо для штрафу, то чому неможливо для позбавлення волі на певний строк: «побажання» щодо максимального строку – у Загальній частині КК України, у санкціях же норм Особливої частини КК України – як вийде.

Система покарань тому й називається системою, що нормативні приписи Загальної частини КК України щодо конкретних видів покарань – це обмеження, у першу чергу, для законодавця при побудові санкцій норм Особливої частини. Сьогодні ж можна порушувати питання про фактичне зловживання правом з боку законодавця й серйозно обговорювати легітимність конструкцій тих санкцій норм Особливої частини КК України, які містять вказівку на штраф у більших розмірах, ніж зазначено в Загальній частині КК України.

У зв'язку з цим виникає питання: чи може штраф «переродитися» у конфіскацію майна? Відповідь – при такому форматі регулювання може. Вихід із ситуації вбачається в обмеженні розмірів штрафу та їх дифе-

ренціяції залежно від того, основним або додатковим покаранням він виступає в санкції (нагадаємо, що такий підхід передбачений для позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – ч. 1 ст. 55 КК України). За таких умов штраф перестане бути «унікальним» видом покарань і до визначення його розмірів можна буде підійти наступним чином: якщо штраф – основне покарання, його нижня межа є максимальною для штрафу як додаткового покарання.

Крім цього, варто кардинально переглянути місце штрафу в переліку покарань, принаймні, він не може розглядатися як більше м'який вид покарання, ніж позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю або громадські роботи.

З огляду на проблематику системи покарань як основи побудови санкцій норм Особливої частини КК України варто звернути увагу й на заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (розділ XIV-1 Загальної частини КК України, що набирає чинності з 1.09.2014 р.). Згідно приписів даного розділу до юридичних осіб, у випадку вчинення в їхніх інтересах/від їхнього імені ряду злочинів, можуть застосовуватися такі заходи як штраф, конфіскація майна, ліквідація. При цьому майно конфіскується в повному обсязі та поєднується з ліквідацією цієї юридичної особи. Зазначимо, що юридична особа не визнається суб'єктом злочину, не йдеться про її вину – досить встановлення того факту, що фізична особа діяла від імені та в інтересах (у ряді випадків – просто від імені) юридичної особи. І в цьому контексті законодавець регламентує штраф та конфіскацію майна не як види покарань, а як «заходи кримінально-правового характеру»!

Виникає закономірне питання: як у межах одного нормативно-правового акту одні й ті ж самі заходи можуть так суттєво змінювати свій статус? Вочевидь, або йдеться про змішання норм різної галузевої приналежності (адміністративні приписи в КК України), або маємо справу з край недосконалою юридичною технікою.

Як видається, законодавець трохи заплутався в розмаїтості заходів кримінально-правового впливу. Зрозуміло, певною мірою це є наслідком незакінченості теоретичної розробки та доктринальної неузгодженості багатокількісності заходів кримінально-правового впливу. Однак навіть за таких умов не можна допускати очевидної хибності принципів положень КК України.

Висновки. Нагальною потребою є модернізація системи покарань та інституціоналізація примусових заходів кримінально-правового впливу, які можуть бути застосовані поряд із покаранням. У зв'язку з цим пропонується:

тимчасовий мораторій на розширення переліку покарань, закріпленого в ст. 51 КК України;

переосмислення діючого переліку покарань з урахуванням розмірів покарань, адже лише правильне встановлення співвідношення видів покарань за ступенем суворості дозволить вірно розподілити покарання всередині примусової санкції;

інституціоналізація примусових заходів кримінально-правового впливу, які можуть бути застосовані поряд із покаранням (спеціальна конфіскація, спеціальна конфіскація, поєднана зі знищенням зазначених у законі предметів; відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди; відновлення порушеного права). Видається, що ці заходи можуть бути призначені судом тільки у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК.

Щодо заходів кримінально-правового впливу на юридичних осіб, на наш погляд, слід визнати недосконалість положень КК України в цьому плані та продовжити фахову дискусію з цього приводу.

Список використаних джерел:

1. Сорокин П. Преступление и кара, подвиг и награда: социологический этюд об основных формах общественного поведения и морали / Сорокин П. – СПб. : РХГИ, 1999. – 448 с.
2. Гальперин И.М. Наказание: социальные функции, практика применения / Гальперин И.М. – М. : Юрид. лит., 1983. – 208 с.
3. Рекомендация относительно переполненности в тюрьмах и увеличения тюремного населения: Комитет Министров Совета Европы. – 30.09.1999 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.legislationonline.org/documents/action/popup/id/8040.
4. Про пробацію : Проект Закону України, поданий Кабінетом Міністрів України 18.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45499.
5. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / М.І. Хавронюк ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – К., 2007. – 557 с.
6. См., например: Шаргородский М.Д. Вина и наказание в советском уголовном праве / Шаргородский М.Д. – М. : Изд-во НКЮ СССР, 1945. – 56 с.
7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/222-18>.

